

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ПРАЦЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ ВЧЕНИХ

Якимчук Ю.В. (Хмельницький)

У статті розглянуто основні підходи, які існують у вітчизняній психології, до вивчення здібностей взагалі та комунікативних здібностей зокрема, систематизовано результати досліджень цих надзвичайно складних явищ. На основі аналізу науково-психологічної літератури автор приходить до висновку, що комунікативні здібності – це сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, що входить до структури інтелектуальних здібностей і обумовлює успішність комунікативної діяльності. Ця сукупність особливостей людини становить єдине ціле, має індивідуальний ступінь виразності та відрізняє одну людину від іншої, стосується успішності виконання комунікативної діяльності, у якій виявляється й за допомогою якої розвивається.

Ключові слова: здібності, комунікативні здібності, розвиток.

Вивченню комунікативних здібностей присвячено значну кількість досліджень вітчизняних вчених. У них представлено різні аспекти вивчення зазначеного феномена. Найбільш дослідженою є проблема сутності, форм вияву комунікативних здібностей і закономірностей їхнього розвитку. Істотний внесок у вивчення цієї проблеми зробили Г.М. Андреева, Л.І. Архангельський, М.М. Бахтін, О.О. Бодальов, Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, О.О. Леонтьєв, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн. Значення цих досліджень є величезним, особливо для розробки загальнотеоретичних проблем розвитку комунікативних здібностей. Метою нашого дослідження є узагальнення та систематизація результатів дослідження цього надзвичайно багатогранного та складного явища, що сприятиме напрацюванню практичних рекомендацій викладачам щодо розвитку комунікативних здібностей учнів та студентів.

Самостійне вивчення комунікативних здібностей у вітчизняній психології розпочалося порівняно недавно, але цьому передував етап вивчення здібностей у цілому та формування основних підходів, у контексті яких здійснюється сучасна інтерпретація комунікативних здібностей. Сучасний стан досліджень здібностей дає змогу виділити окремі погляди на розуміння цього феномена. Прихильники першої точки зору (Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн) трактують здібності як систему узагальнених психічних дій [5; 14]. Представники другої точки зору (К.К. Платонов, В.Е. Чудновський) [11; 20] розглядають здібності як якість, як індивідуально-психологічні особливості особистості, що забезпечують успішність здійснення певної діяльності. Прихильники

третьої точки зору (Т.І. Артем'єва, Е.О. Голубева, Б.М. Теплов) [1; 7; 17] вважають, що здібності як індивідуально-психологічні особливості людини виражають її готовність до оволодіння певними видами діяльності та їхнього успішного виконання.

Вищезгадані положення характеризують основні тенденції аналізу здібностей, але не вичерпують усіх можливостей їхнього дослідження. Між представниками різних напрямів ведеться полеміка, що обумовлена складністю явища, що досліджується та вихідними позиціями авторів, пропонованими ними концепціями. Оскільки існують різні підходи до дослідження здібностей, існує і безліч трактувань цього поняття.

Так, Л.С. Виготський, будучи прихильником цієї точки зору, згідно з якою здібності розглядаються як сукупність психічних діяльностей, розуміє їх як "психічні дії, взяті в цілому, що утворюють складну єдність, структурну й функціональну, спрямовану в діяльності на вирішення завдання" [5, с. 227]. При цьому акцент робиться на цілісності взаємодії психічних дій, а психічна дія – це будь-яке утворення психіки, що виявляється в діяльності та є важливим для цієї діяльності. На думку вченого, "кожна окремо взята психічна дія не підлягає аналізу, оскільки здібність працює насправді в такій складній єдності, що виокремлена з цієї єдності, не дає уявлення про її теперішні можливості" [5, с. 230]. Як бачимо, Л.С. Виготський при визначенні здібностей звертає увагу, насамперед, на цілісність цього феномена. У межах нашого дослідження інтерес становить розуміння здібностей як складної єдності структурного й функціонального плану, що має певну спрямованість і реалізується в діяльності. Л.С. Виготський розглядає здібності як фактично ідентичні вищим психічним функціям і розуміє під ними історичне надбання людської культури, а оволодіння цієї культури і є процесом розвитку здібностей [5].

У наведеному трактуванні здібностей містяться принаймні три характеристики сутності феномена, що досліджується: по-перше, розуміння здібностей як існуючих у культурі способів взаємодії з дійсністю; по-друге, акцент на тому, що розвиток здібностей – це процес цілісного розвитку психічних дій і, по-третє, що розвиток здібностей відбувається одночасно з засвоєнням досягнень людської культури. Таке розуміння здібностей становить інтерес для нашого дослідження, оскільки тут підкреслюється не тільки цілісність явища, але й визначається його значення для загального розвитку людини.

Заслугує на увагу трактування здібностей С.Л. Рубінштейном, який вважає, що здібності – "це закріплена індивідом система способів взаємо-

480

дій з дійсністю. На відміну від навичок, здібності – результати закріплення не способів дій, а психічних утворень, за допомогою яких практичні дії регулюються у діяльності" [14, с. 546]. Це визначення є цінним у контексті нашого дослідження саме тому, що у ньому розмежовуються поняття "здібності" та "навички". Обидва поняття важливі у здійсненні процесу навчання, і на їхній розвиток завжди спрямована увага педагогів.

Становить інтерес визначення здібностей К.К. Платоновим: "здібності – якість особистості, що визначає успішність оволодіння певною діяльністю, удосконалення в ній і вираження в цій діяльності" [11, с. 140].

На відміну від С.Л. Рубінштейна, К.К. Платонов відносить здібності до якостей особистості. Якщо виходити з того, що якість – це наявність істотних ознак, властивостей, особливостей, які відрізняють одне явище від іншого, а ми б додали – одну людину від іншої, – то можна погодитися з К.К. Платоновим у тому, що він ототожнює певною мірою якості й здібності особистості, оскільки останні теж є індивідуальними властивостями особистості, за якими одна людина відрізняється від іншої.

За Г.С. Костоюком "здібності – це істотні психічні властивості людської особистості, що виявляються в її цілеспрямованій діяльності і зумовлюють її успіх" [8, с. 307]. Отже, здібності розглядаються ученим крізь призму ефективності діяльності і є умовою її ефективності. Структура здібностей у концепції Г.С. Костоюка така: знання, вміння, спостережливості, пам'ять, уява, мислення, мовлення, мотивація, емоціональність [8, с. 317-334]. Таке трактування є цінним для нас тим, що здібності розглядаються крізь призму ефективності діяльності, у якій вони виявляються і є умовою її успішності, що виявляло і описано компоненти здібностей з указанням на те, як розвиток окремих складових впливає на розвиток здібностей як цілісного утворення.

С.Д. Максименко також розглядає здібності як умову ефективності діяльності. Учений розуміє здібності як "індивідуально-психологічні особливості особистості, які є умовою успішного здійснення певної діяльності і визначають відмінності в оволодінні необхідними для неї знаннями, вміннями та навичками" [9, с. 249]. С.Д. Максименко виділяє такі структурні компоненти здібностей: задатки, знання, вміння, талант. Він класифікує здібності за рівнем розвитку (обдарованість, талант, геніальність), за широтою (загальні та спеціальні) і визначає рівні їхнього вияву (репродуктивний і творчий) [9, с. 256]. Таке трактування є цінним для нашого дослідження запропонованою таксономією здібностей за кількома критеріями і тим, що тут указується на зв'язок здібностей зі знаннями, вміннями та навичками.

481

У більшості визначень здібностей підкреслюється те, що це індивідуально-психологічні особливості людини. Однак, якщо ця теза у більшості дослідників не викликає сумнівів, то з приводу основної функції здібностей виникають дискусії. Одні автори вважають, що здібності виражають готовність людини до оволодіння певними видами діяльності [4; 17], а інші вважають їх (здібності) умовами успішного виконання певної діяльності [8; 9; 12; 20].

На нашу думку, більш правомірною є друга точка зору, адже не завжди між рівнем розвитку здібностей студента та його успішністю у навчальній діяльності існує пряма пропорційна залежність.

Крім дискусій з приводу визначень здібностей існують розбіжності відносно їхнього поділу на види. Тут існує кілька точок зору. Наприклад, Т.І. Артем'єва пропонує поділяти здібності на актуальні та потенційні [1]. Згідно з іншою точкою зору, здібності поділяються на природні та людські. Ця позиція є загально визнаною та фактично не викликає суперечок, її дотримуються більшість дослідників, які займаються вивченням цього феномена (О.О. Бодальов, Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн) [3; 6; 13; 15]. При цьому природні здібності у своїй основі є біологічно зумовленими, пов'язаними з уродженими задатками та формуються на їхній основі за наявності елементарного досвіду через механізми науцінної типу умовно-рефлекторних зв'язків. Специфічні людські здібності мають суспільно-історичне походження і забезпечують життя та розвиток у соціальному середовищі.

Згідно з третьою точкою зору здібності поділяються на загальні й спеціальні. При цьому під загальними здібностями розуміється система індивідуально-психологічних властивостей особистості, що забезпечує продуктивність в оволодінні знаннями, вміннями та навичками при здійсненні різних видів діяльності, а також забезпечує якість життєдіяльності особистості в цілому. Спеціальні здібності визначаються як система властивостей особистості, що допомагає досягти високих результатів у певній спеціальній області діяльності, наприклад, музичній, літературній, образотворчій, сценічній, математичній, спортивній, військовій.

Дослідники, що поділяють здібності на загальні й спеціальні, підкреслюють їхній взаємозв'язок, оскільки загальні здібності часто є умовою розвитку спеціальних (О.В. Батаршев, Е.О. Голубева) [2; 7]. Так, наприклад, не завжди достатньо володіти музичними здібностями (спеціальні здібності), їх потрібно подати публіці, використовуючи комунікативні здібності (загальні здібності). За таким поділом загальні здібності пов'язуються із загальними формами людської діяльності, а спеціальні –

482

зі спеціальними формами діяльності. Критерієм поділу форм діяльності автори називають наявність знань. Так, людина може стати музикантом, якщо вона має спеціальні музичні здібності та спеціальні знання, а спілкування як загальна форма діяльності людей є доступним усім людям.

Такий поділ здібностей на загальні й спеціальні містить у собі дві традиційні та найбільш суперечливі проблеми психології здібностей. Насамперед, положення про взаємозалежність загальних і спеціальних здібностей порушує питання про роль індивідуально-психологічних особливостей людей в їхньому розвитку. Положення ж про роль загальних здібностей у забезпеченні ефективності життєдіяльності особистості в цілому порушує питання про умови, в яких повинна перебувати особистість для того, щоб ці здібності розвивалися.

Існує ще одна точка зору щодо здібностей, за якою виділяється тільки один вид здібностей – загальні здібності, а вже вони поділяються на підвиди відповідно до різних видів діяльності людини (мнемічні, перцептивні, пізнавальні та ін.). Цю думку висловлює В.Д. Шадріков. Розвиваючи положення С.Л. Рубінштейна про здібності як систему узагальнених психічних діяльностей, В.Д. Шадріков трактує здібності як "функціональну систему, до складу якої входять окремі психічні процеси, які, у свою чергу мають індивідуальний ступінь виразності, що виявляється в успішності та якісній своєрідності оволодіння й реалізації діяльності" [21, с. 177].

Найбільш доцільною, на нашу думку, є точка зору, за якою відбувається такий поділ людських здібностей на загальні й спеціальні, який відображає розвиток людини та її активність у цьому процесі. Саме тому при визначенні сутності здібностей ми будемо дотримуватися точки зору, згідно з якою здібності поділяються на природні та людські, а останні, у свою чергу, на загальні й спеціальні.

Отже, розглянувши загальне поняття "здібність", звернемося до об'єкта нашого дослідження – комунікативних здібностей людини, зазначивши при цьому, що виявлені нами раніше основні характеристики і властивості здібностей у цілому притаманні і комунікативним здібностям, оскільки останні є частиною цілого – здібностей людини. Виходячи з поставленого завдання і складності феномена, що досліджується, обумовленої різними підходами, необхідно визначити поняття "комунікативні здібності".

Основним положенням, загальним для висвітлених нами підходів, є тлумачення здібностей як індивідуально-психологічних особливостей людини. У межах нашого дослідження під індивідуально-

483

психологічними особливостями ми розуміємо складну єдність, структурну та функціональну (Л.С. Виготський), що складається з індивідуально вираженої сукупності психічних діяльностей (Л.С. Виготський) і якостей особистості (К.К. Платонов) та виявляється у діяльності, для якої ці здібності призначені (Б.М. Теплов). Зіставивши загальні положення щодо розуміння поняття "здібності", з одного боку, і ґрунтуючись на прийнятій нами індивідуально-психологічній концепції здібностей Б.М. Теплова та положеннях про сутність здібностей Л.С. Виготського, Е.О. Голубевої, С.Д. Максименка, С.Л. Рубінштейна, з іншого боку, ми приходимо до такого визначення комунікативних здібностей: комунікативні здібності – це стійка сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, що входить до структури інтелектуальних здібностей і обумовлює успішність комунікативної діяльності. Ця сукупність особливостей людини становить єдине ціле, має індивідуальний ступінь виразності та відрізняє одну людину від іншої, стосується успішності виконання комунікативної діяльності, у якій виявляється й за допомогою якої розвивається.

У цьому визначенні наголошується на взаємозв'язку комунікативних здібностей і комунікативної діяльності, що підкреслюється багатьма авторами і вважається ними основною особливістю комунікативних здібностей, яка визначає їхній розвиток (Л.А. Артем'єва, Е.О. Голубева, Б.М. Теплов) [1; 7; 17]. Взаємозв'язок цих явищ полягає в тому, що комунікативні здібності обумовлюють успішність комунікативної діяльності, а комунікативна діяльність, у свою чергу, сприяє розвитку комунікативних здібностей.

Таким чином, якщо певна сукупність індивідуально-психологічних особливостей дає змогу за педагогічно обґрунтований час мати успіх у комунікативній діяльності, то можна говорити про наявність комунікативних здібностей. При цьому існує і зворотний зв'язок – якщо той, хто навчається, не має успіху в комунікативній діяльності, це є основою для твердження, що у цієї особи відсутній необхідний рівень розвитку комунікативних здібностей. І для їхнього розвитку потрібна активна комунікативна діяльність.

Дотримуючись положення про поділ здібностей на природні та людські, ми зараховуємо комунікативні здібності до людських, з огляду на те, що говорити, вимовляти слова вмінє тільки людина. При цьому слід торкнутися питання про комунікативні задатки як основу виникнення комунікативних здібностей. Задатки – це генетично детерміновані анатомо-фізіологічні особливості нервової системи, мозку, органів чуття, які є природними передумовами розвитку здібностей.

484

Розвиток комунікативних здібностей у процесі активізації комунікативних задатків в онтогенезі висвітлено в роботах В.М. Соковніна, Т.М. Ушакової, Д.А. Фарбера [16; 18; 19]. Основні положення цих досліджень зводяться до того, що на основі вродженої першої сигнальної системи (біологічна передумова) соціально формуються комунікативні здібності, що продовжують розвиток під впливом соціальних умов.

Отже, комунікативні задатки визначені природою людини та вродженою морфологією мозку, тобто будь-яка дитина, що не має від народження патології головного мозку, має комунікативні задатки та може розвивати комунікативні здібності. Отже, комунікативні здібності – це людські здібності, наявність яких обумовлено вродженою морфологією мозку.

За другим положенням про поділ здібностей на види ми зачисляємо комунікативні здібності до загальних здібностей, тому що вони пов'язані з успіхом виконання багатьох видів діяльності, а не тільки комунікативної, і впливають на життєдіяльність людини в цілому. Розуміння комунікативних здібностей як загальних здібностей дає можливість розглядати їх як систему індивідуально-психологічних особливостей людини, що обумовлює успішність оволодіння знаннями, вміннями та навичками. Розглянемо особливості розуміння комунікативних знань, умінь та навичок, адже їхнє значення для інтерпретації та розвитку комунікативних здібностей є неоднозначним. Насамперед, опираючись на загальноприйняті визначення вищезгаданих феноменів, сформулюємо визначення комунікативних знань, умінь та навичок. Комунікативні знання – це перевірена практикою індивідуальна (самостійно отримана з досвідом) або суспільна (за цілеспрямованим навчанням) інформація про норми й правила комунікативної діяльності в навколишньому світі. Комунікативні вміння – освоені людиною способи виконання комунікативної діяльності на основі наявних комунікативних знань. Комунікативні навички – раціональне, автоматичне, швидко виконання комунікативної діяльності, без зайвих витрат фізичної та нервово-психологічної енергії.

З огляду на ці визначення можна зробити попередній висновок про те, що наявність комунікативних знань, умінь та навичок – це не завжди результат цілеспрямованого навчання. Людина може будувати комунікативну діяльність, наслідуючи когось, інтуїтивно дотримуючись правил і норм комунікативної діяльності, але в той же час, наявність цих знань, умінь і навичок впливає на якість вивау та розвитку комунікативних здібностей: що вищий рівень знань, то вищий рівень

485

здібностей. І тільки завдяки наявності в людини комунікативних здібностей можуть бути засвоєні комунікативні знання, набуті вміння та навички. Виходячи з такої взаємозумовленості можна припустити, що комунікативні здібності обумовлюють засвоєння комунікативних знань, набуття умінь і навичок, але не зводяться до них.

Отже, розглянувши особливості комунікативних знань, умінь і навичок і визначивши їхнє значення для розвитку комунікативних здібностей, можна зробити такі висновки: по-перше, комунікативні здібності виявляються не в комунікативних знаннях, вміннях і навичках, а в динаміці їхнього набуття, тобто в тому, наскільки швидко та легко вони набуваються і закріплюються; по-друге, наявність комунікативних знань визначає індивідуальний ступінь виразності комунікативних здібностей; по-третє, набуття комунікативних знань, умінь і навичок відбувається в комунікативній діяльності. Таким чином, при визначенні сутності комунікативних здібностей ми виходимо з того, що комунікативні здібності, з одного боку, пов'язані із загальним поняттям "здібності" та містять у собі його основні характеристики, а, з іншого боку, цей феномен має низку специфічних характеристик, завдяки яким він є самостійним об'єктом дослідження.

Під розвитком комунікативних здібностей слід розуміти динамічний процес їхньої цілеспрямованої, поступальної та якісної зміни у процесі спеціально організованої навчальної діяльності.

Навчальна діяльність сприяє інтенсивному розвитку студентів тільки за умови організації її відповідно до певних психолого-педагогічних принципів. Отже, необхідно визначити такі принципи, введення яких у навчальну діяльність не просто буде сприяти розвитку учнів та студентів, а дасть можливість інтенсивно розвивати їхні комунікативні здібності.

Принципи психічного розвитку тих, хто навчається, розглядаються у працях Л.С. Виготського, Г.С. Костюка, С.Д. Максименка, та ін. [6; 8; 10]. Л.С. Виготський наголошує на тому, що найважливішим принципом розвитку тих, хто навчається, є визначення зони найближчого розвитку, що дає змогу охарактеризувати можливості та перспективу розвитку з урахуванням вікових особливостей. Стосовно нашого предмета дослідження реалізація цього принципу передбачає урахування вікових особливостей комунікативної діяльності учнів і студентів, за допомогою якої розвиваються їхні комунікативні здібності.

Загальноприйнятим у психології є принцип зв'язку діяльності з життям. Необхідність введення цього принципу обумовлена сутністю комунікативних здібностей. Сфера реалізації комунікативних здібностей

486

теї багато ширша, ніж просто спілкування з викладачами та однокурсниками (однокурсниками), отже й комунікативна діяльність повинна охоплювати якнайбільше сфер життєдіяльності учня чи студента. Інакше кажучи, комунікативна діяльність повинна зацікавити інтереси молодшої людини, стосуватися не тільки навчальної діяльності, але й відповідати вимогам реальності. Учні та студенти мають бути залучені до комунікативної діяльності, спрямованої на розвиток їхніх потенційних можливостей, на стимулювання їхньої пізнавальної активності. Крім урахування вікових особливостей учнів та студентів, їхніх інтересів, важливо будувати комунікативну діяльність з урахуванням особливостей класу (академічної групи): групових інтересів, цінностей, наявності мікрогруп усередині групи, стосунків між цими мікрогрупами (конкуруючі, взаємодіючі) та усереднених.

Отже, узагальнивши накопичений досвід вивчення здібностей вітчизняними вченими ми прийшли до висновку, що у вітчизняній психології здібності розглядаються переважно як індивідуально-психологічні особливості людини, що забезпечують успіх виконання діяльності, для якої ці здібності призначені. Вітчизняні психологи розглядають здібності, головним чином, у контексті діяльнісного підходу, сутність якого полягає в тому, що кожна людина на своєму життєвому шляху виконує різні види діяльності, у процесі яких усі психічні властивості особистості, в тому числі і здібності, не тільки виявляються, але й формуються та розвиваються. Одним із основних положень діяльнісного підходу є те, що, виконуючи різні види діяльності та розвиваючись, особистість тим самим впливає на дійсність і змінює її.

Ми дійшли висновку, що комунікативні здібності – це стійка сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, що входить до структури інтелектуальних здібностей та обумовлює успішність виконання нею комунікативної діяльності. Комунікативні здібності мають такі особливості: індивідуальний ступінь виразності; відрізняють одну людину від іншої, становлять єдине ціле; стосується успішності виконання комунікативної діяльності, у якій виявляються й за допомогою якої розвиваються. Розглянувши основні підходи до розуміння комунікативних здібностей, можна відзначити, що цей феномен є предметом пильної уваги в психології, вивчення якого хоча й почалося порівняно недавно, але вже накопичений великий досвід дослідження цього явища. Подальшими науковими розвідками у цьому напрямі може бути вивчення структури та механізмів розвитку комунікативних здібностей учнів та студентів.

487

Література

1. Артемьева Т.И. Методологический аспект проблемы способностей / Артемьева Т.И. - М.: Наука, 1977. - 184 с.
2. Батаршев А.В. Диагностика способности к общению / Батаршев А.В. - СПб.: Питер, 2006. - 176 с. - (Практическая психология).
3. Бодалев А.А. Психология межличностного познания / Бодалев А.А. - М.: Педагогика, 1981. - 223 с.
4. Венгер Л.А. Педагогика способностей / Венгер Л.А. - М.: Знание, 1973. - 96 с.
5. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций / Выготский Л.С. - М.: Изд-во Акад. пед. наук, 1960. - 500 с.
6. Выготский Л.С. Собр. соч.: в 6 т. / Выготский Л.С. - М.: Педагогика, 1982. - Т. 2: Проблемы общей психологии. - 504 с.
7. Голубева Э.А. Способности. Личность. Индивидуальность / Голубева Э.А. - Дубна: Феникс+, 1993. - 511 с.
8. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Костюк Г.С.; за ред. Л.М. Проколенко. - К.: Радянська школа, 1989. - 608 с.
9. Максименко С.Д. Загальна психологія: навч. посіб. - / С.Д. Максименко - Вид. 2-е, перероб. та доп. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 272 с.
10. Максименко С.Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці. Методологія, методи, програми, процедури: навч. посіб. / Максименко С.Д. - К.: Наукова думка, 1998. - 226 с.
11. Платонов К.К. Проблемы способностей / К.К. Платонов. - М.: Наука, 1972. - 312 с.
12. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи: Підручник / Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. - 2-е вид. - К.: Каравелла, 2008. - 352 с.
13. Проблемы способностей в советской психологии: сборник научных статей / [ред. А.А. Бодалева, А.М. Матюшина]. - М.: НИИ общей и пед. психологии, 1984. - 144 с.
14. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Рубинштейн С.Л. - СПб.: Питер, 1999. - 720 с. - (Мастера психологии).
15. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / Рубинштейн С.Л.; отв. ред. Е. В. Шорохова. - 2-изд. - М.: Педагогика, 1976. - 417 с.
16. Соковнин В.М. О природе человеческого общения. (Опыт философского анализа) / Соковнин В.М. - Изд. 2-е, истр. и доп. - Фрунзе: Мектеп, 1974. - 147 с.
17. Теплов Б.М. Избр. тр.: в 2- т. / Теплов Б. М.; ред.-сост., авт. вступ. ст. и коммент. Н.С. Лейтек, И.В. Равич-Щербо. - М.: Педагогика, 1985. - Т. 1. - 328 с.
18. Ушакова Т.Н. Психофизиологический анализ внутренней речи / Ушакова Т.Н. // Тезисы научных сообщений советских психологов к XXII Международному психологическому конгрессу. - М., 1980. - С. 140-141.
19. Фарбер Д.А. Онтогенез мозговых структур / Фарбер Д.А. // Естественные основы психологии. - М., 1978. - Ч. 1. - С. 254-277.
20. Чудновский В.Э. Воспитание способностей и формирование личности / Чудновский В.Э. - М.: Знание, 1986.
21. Шадриков В.Д. Психология деятельности и способности человека / Шадриков В. Д. - М.: Логос, 1996. - 320 с.

В статье автор рассматривает основные подходы, существующие в отечественной психологии, к изучению способностей вообще и коммуникативных способностей в частности, систематизирует результаты исследований этих сложных явлений. На основе анализа научно-психологической литературы автор приходит к выводу, что коммуникативные способности - это стойкая совокупность индивидуально-психологических особенностей человека, которая входит в структуру интеллектуальных способностей и является условием успешности выполнения ним коммуникативной деятельности. Эта совокупность является единым целым, имеет индивидуальную степень выраженности, отличает одного человека от другого, касается успешности коммуникативной деятельности, в которой проявляется и с помощью которой развивается.

Ключевые слова: способности, коммуникативные способности, развитие.

The main approaches existing in home psychology to the studies of abilities in general and communicative abilities in particular are considered in this article, the research results of these rather complicated phenomena are systemized. On the basis of scientific psychological literature analyses the author comes to conclusion that communicative abilities are the whole complex of individual-psychological peculiarities of the person; this complex of peculiarities is a part of the intellectual abilities structure; it stipulates the success of communicative performance. This complex of peculiarities is a single whole, which has individual degree of expression and distinguishes people, concerns success of communicative performance in which it reveals and with the help of which it develops.

Key words: abilities, communicative abilities, development.